

TEMATISKE FORTEGNELSER

En introduktion

Peter Ryom
dr. phil.

DEFINITION AF BEGREBET

Ved *tematiske fortegnelser* forstås i almindelighed en genre inden for den musikvidenskabelige litteratur, der har til formål:

1. at indeholde en liste over bestemte musikværker, som regel en komponists samlede produktion eller dele af den; men der er andre muligheder: samlinger af musikaler, musik tilhørende en bestemt genre, musik for en bestemt besætning eller for et bestemt instrument.

2. at forsyne hvert enkelt musikværk med en betegnelse, der muliggør en kort og præcis omtale af det. I stedet for at tale om f.eks. »det præludium i C af Buxtehude, der ligger i håndskrift i Leipzig« (og ikke et af de to præludier i samme toneart, der er overleveret andre steder), er det enklere og sikrere at tale om »nr. 137 i fortegnelsen over Buxtehudes værker« eller kort og godt: *BuxWV 137*.

3. at formidle et større eller mindre antal oplysninger af musikvidenskabelig, praktisk og historisk art vedrørende de enkelte kompositioner.

VÆRKERNES IDENTITET

For hvert enkelt musikværk meddeles et antal oplysninger, der har til formål at fastlægge dets identitet så entydigt som muligt for derigennem at udelukke enhver forveksling med andre værker.

1. Hertil tjener i første række det såkaldte *incipit*, der er den sagligt korrekte benævnelse, eller »tema«, der indgår i betegnelsen »tematisk fortegnelse« (ordet har ikke noget med begreber som »hovedtema« i en sonate eller »temaet« i en fuga at gøre). Med *incipit* forstås gengivelsen i nodeskrift af begyndelsen af de enkelte stykker. Alt efter fortegnelsens omfang og rigdom på detaljer gengives de første takter af hver sats eller begyndelsen af første sats alene. De kan desuden omfatte ét eller flere nodesystemer, hvad der dog ikke har den store betydning for bestemmelsen af musikken, sådan som begyndelsen af Robert Schumanns strygekvartet opus 41 nr. i F-dur kan vise:

TEMATISKE FORTEGNELSER

Allegro vivace

Viol. I
Viol. II
Vla
Vlc

Til bestemmelse af denne sats er det tilstrækkeligt at anføre overstemmen alene:

Allegro vivace

Hvor stor betydning for bestemmelsen af værkernes identitet der kan tillægges begyndelsestakterne i nodeskrift, kan illustreres med et eksempel. Goethes digt *Nur wer die Sehnsucht kennt* fra »Wilhelm Meister« lagde Schubert ikke færre end seks gange til grund for sin musik (den første udsættelse foreligger tilmed i to uens versioner). Bortset fra et enkelt tilfælde, hvor musikken er skrevet for en kvintet af herrestemmer (D 656 fra 1819), drejer det sig om sange med klaverledsagelse, dvs. om fem lieder med samme tekst: D 310 fra 1815 (i to udformninger), D 359 og D 481 begge fra 1816, og D 877/1 og 877/4 fra 1826 (*Gesänge aus »Wilhelm Meister«*, opus 62). Uden de musikalske incipits ville det være uhyre vanskeligt at holde dem ude fra hinanden. Instrumentalværker inden for samme genre, med samme besætning, i samme toneart osv. — som f.eks. symfonier i D-dur af Mozart eller Haydn — rejser lignende problemer.

Visse katalogforfattere ser incipits som en hjælp ikke alene til at identificere de enkelte værker eller sats, men også til at give et indtryk af deres musikalske beskaffenhed. Dette kræver imidlertid som regel, at de gengiver mere end overstemmen, men det er spørgsmålet, om de uddrag af hele partiturer, der ses i nogle værkfortegnelser, lever op til forventningerne. I flere tilfælde går de detaljerede nodeeksempler ud over overskueligheden. I enkelte tilfælde har forfatterne valgt i stedet for egentlige incipits at gengive de vigtigste temaer i satsforløbet. Princippet er for så vidt berettiget, som det for nogle musikstykkers vedkommende snarere er hoved- og sidetemaerne, man hefter sig ved og erindrer, end en måske ikke særlig prægnant indledning. Eksempelvis begynder Anton Bruckners symfoni nr. 3 (1873) med dette motiv i viola-stemmen:

Gemäßigt, misterioso

men først i takt 5 indtræder det egentlige hovedtema, ganske usædvanligt i en solotrompet:

TEMATISKE FORTEGNELSER

I en række tilfælde har det på den anden side været muligt at undvære nodeeksempler i fortegnelserne, hvorfor disse ikke kan kaldes »tematiske«. For flere komponisters vedkommende (Debussy, Carl Nielsen, Respighi, Schütz, Schönberg og andre) er værkstitlerne og eventuelle opusnumre de eneste holdepunkter til bestemmelse af de enkelte stykkers identitet.

2. Derudover indeholder fortegnelserne mere eller mindre detaljerede oplysninger, hvis formål er at bestemme værkernes identitet som katalognummer (se nedenfor) individuel værkstitel, genrebetegnelse (symfoni, sonate, kvartet, kantate, messe, lied osv.), toneart, besætning, de indledende ord af sangtekster ved vokalværker, eventuel dedikation osv.

VÆRRÆKKEFØLGEN

En fortegnelse, tematisk eller ikke, kan principielt være anlagt efter ét af to mulige principper:

1. *kronologisk*, hvor man kan skelne mellem:

a) tidspunkterne for værkernes tilblivelse; dette princip, der af nærliggende grunde forudsætter en sikker og tilstrækkelig gennemført datering, har dog kun kunnet anvendes i få tilfælde (bl.a. Köchels fortegnelse over Mozarts værker og Deutsch' fortegnelse over Schuberts værker),

b) årstallene for værkernes udgivelse; her er der normalt tale om, at de er betegnede med opusnumre, som kan lægges til grund for rækkefølgen (f.eks. i fortegnelserne over Beethovens, Brahms, Chopins, Regers eller Schumanns værker). At der dog kan være større eller mindre tidsmæssig afstand mellem tilblivelse og udgivelse, er Beethovens to enkle klaversonater opus 49 (g-mol og C-dur) eksempler på. De blev påbegyndt i 1795-96 og fuldført i 1798, men først udgivet i 1805, dvs. samme år som bl.a. *Waldsteinsonaten* op. 53 og *Eriocasympfonien* op. 55.

2. *systematisk*, hvor rækkefølgen bestemmes af forskellige egenskaber ved musikken: genre, besætning, toneart osv. (som i fortegnelserne over Johann Sebastian Bachs, Boccherinis, Buxtehudes, Haydns eller Händels værker). I alle tilfælde er systematikken indrettet individuelt efter arten og beskaffenheden af den enkelte komponists produktion.

NUMMERERINGS

Sædvanligvis betegnes hvert enkelt værk med et nummer, der alt efter forholdene kan være fortløbende (som f.eks. til Mozarts, Schuberts, Schütz' eller Wagners værker) eller systematiske (til Haydns eller Telemanns værker). I almindelighed anføres fortløbende numre med et forkortelse, der angiver, hvilken fortegnelse der henvises til (BuxWV, BWV, D, K, RV, SWV osv.). Som regel har forfatterne dog ikke selv anført disse forkortelser i fortegnelserne, hvilket kan føre til anvendelsen af forskellige bogstavkombinationer med en vis forvirring til følge (bl.a. henvises der traditionelt til Köchels fortegnelse over Mozarts værker med angivelser som: K, K., KV, K.V., hvis navnet ikke skrives helt ud: *Köchel*).

TEMATISKE FORTEGNELSER

De systematiske værknumre omfatter som regel en forkortelse, som er fastsat af forfatteren selv, hvorfor misforståelser undgås (som f.eks. Hobokens fortegnelse over Haydns værker, *Hob.*, eller Fannas katalog over visse instrumentalværker af Vivaldi, *F.*).

Desuden forekommer i samme forbindelse enkelte andre almindelige forkortelser, som ikke henviser til en enkelt fortegnelse eller komponist:

1. *op.*, forkortelse af *opus* (lat. 'værk', i flertal *opera*), bruges sædvanligvis ved nummeringen af enkeltværker eller samlinger af værker, der er udgivet i komponistens levetid. Tallet kan være forslået af ham selv, men der er eksempler på, at forlæggerne af egen tilskyndelse har valgt en betegnelse, som de mente var ledig, i visse tilfælde med det resultat, at et værk eller en samling kan være udgivet på forskellige forlag med uens opusnumre, eller at disse kan betegne forskellige kompositioner, med usikkerhed til følge.
2. *op. posth.*, almindelig forkortelse for *opus posthumum*, dvs. et opusnummer, som er givet et værk efter komponistens død.
3. *WoO*, forkortelse for »Werk ohne Opusnummer«, bruges i forbindelse med komponister, der kun har ladet en del af deres værker udgive under et opusnummer (Beethoven, Brahms, Schumann og andre).

DIVERSE SUPPLEMENTER

De fleste tematiske eller ikke-tematiske kataloger indeholder et eller flere tillæg til den egentlige værkfortegnelse, ofte kaldet »Anhang« (forkortet til *Anh.*), hvilket hænger sammen med, at de fleste er affattet på tysk. Blandt de vigtigste former for tillæg kan nævnes:

1. fortegnelser over musikværker, som er af tvivlsom ægthed (dvs. som er tilskrevet komponisten, men som muligvis ikke er af ham), eller som er uægte (dvs. som bevisligt er tilskrevet ham ved en fejltagelse).
2. systematiske oversigter over komponistens værker, ordnede efter genrer, besætninger osv.; de forekommer først og fremmest i de kronologisk anlagte kataloger (Beethoven, Brahms, Chopin, Mozart, Schubert), hvor de er særdeles nyttige til orientering i en ellers uoverskuelig produktion.

HISTORISKE OPLYSNINGER

Ud over de nævnte oplysninger kan værkfortegnelserne alt efter omstændighederne give informationer om en række historiske forhold vedrørende hvert enkelt værk. Rækkefølgen og placeringen varierer fra katalog til katalog. De vigtigste typer er:

1. årstal, evt. dato, for værkernes tilblivelse, herunder eventuelt redegørelse for kilderne til sådanne oplysninger,
2. dato og sted for uropførelse, navne på medvirkende kunstnere osv.,
3. første udgave og senere udgivelser på tryk, med angivelse af forlag, sted, titelbladets ordlyd osv.
4. komponistens egenhændige ændringer af og indgreb i den originale version, herunder genanvendelsen af stor i andre værker, transskriptioner osv.

TEMATISKE FORTEGNELSER

5. værkets nuværende stand (ukomplet overleveret, ufuldendt fra komponistens hånd, eventuelle rekonstruktioner).

PRAKTISKE OPLYSNINGER

Af særlig værdi for såvel musikforskere som udøvende kunstnere er de oplysninger, der meddeles i de fleste værkfortegnelser om moderne udgaver af de enkelte værker med angivelse af forlag, udgiver, årstal, katalognummer, uoriginale arrangementer osv.).

Navnlig er de *kritiske udgaver* vigtige, både fordi de søger at gengive musikken efter komponistens hensigter (bl.a. i de såkaldte »Urtext«-udgaver), og fordi de som regel indeholder kildekritiske kommentarer og andre oplysninger, der ikke findes andre steder. Ikke sjældent belyser disse fremstillinger bl.a. forskellige sider af de enkelte kompositioner, der normalt ikke er omtalt i fortegnelserne.

MUSIKVIDENSKABELIGE OPLYSNINGER

Hertil hører frem for alt en række angivelser vedrørende det overleverede kildemateriale, som alt efter forholdene kan beskrives med mange enkeltheder eller som der blot henvises til med korte, bibliografiske data (bibliotek, signatur, omfang osv.). Der skelnes i reglen mellem forskellige typer af kilder af vekslende værdi for musikforskningen:

1. komponistens egenhændige manuskripter (*autografer*) anses af nærliggende årsager for at være de vigtigste og mest pålidelige, eftersom de formodes at afspejle hans hensigter; til samme kategori hører hans egenhændige skitser, udkast og lignende kilder til viden om værkernes ægthed og tilblivelse;
2. afskrifter eller kopier, hvorunder man skelner mellem de afskrifter, der er blevet til i komponistens omgivelser (elever, familiemedlemmer, professionelle kopister, der har arbejdet for ham) og de afskrifter, der er opstået uden for hans omgangskreds og af den grund kan være beheftede med fejl og mangler;
3. trykte udgaver, der kan deles i forskellige kategorier afhængigt af, om komponisterne har deltaget i tilrettelæggelsen (korrekturlæsning osv.), eller om de ikke har været indblandet i dem (piratudgaver, diverse bearbejdelser, arrangementer osv.).

LITTERATURHENVISNINGER

I mange tematiske fortegnelser findes i forbindelse med omtalen af de enkelte værker henvisninger til den musikvidenskabelige litteratur, hvor de pågældende kompositioner er genstand for en mere eller mindre udførlig omtale. I visse tilfælde fylder disse afsnit uforholdsmæssig meget, navnlig når forfatterne har ønsket at medtage alle fremstillinger overhovedet, hvor de enkelte værker bare er nævnt.

TEMATISKE FORTEGNELSER

KONKLUSION

Ikke to komponister er ens. Af den grund er ej heller to tematiske fortegnelser identiske med hensyn til opbygning og indhold. Grundigt kendskab til én fortegnelse medfører derfor ikke automatisk, at man umiddelbart kan orientere sig i en anden. Brugen af de enkelte værklister forudsætter med andre ord en vis indøvelse. I den forbindelse er det anbefalelsesværdigt at studere indledningerne til de enkelte fortegnelser; de rummer som regel mange værdifulde oplysninger ikke alene om indhold og opbygning af selve fortegnelsen, men også om komponisten, hans musik og overleveringen af den.

© Peter Ryom 2008